

George Hendrik Breitner (1857-1923) was een van de meest succesvolle schilders van zijn tijd. Hij is vooral bekend geworden door zijn schilderijen van stadsgezichten met passanten en bouwputten, van meisjes in kimono en van huzaren te paard. Veel minder bekend is dat Breitner ook veel katten heeft vereeuwigd in zijn tekeningen, foto's en schilderijen. Hij stond bekend als een kattenliefhebber en er liepen dan ook altijd katten rond in zijn huis en atelier. De mooiste verbeeldingen van katten door Breitner zijn hier bij elkaar gebracht.

George Hendrik Breitner

George Hendrik Breitner werd geboren in 1857 in Rotterdam en begon in 1876 aan zijn opleiding aan de Academie voor Beeldende Kunsten in Den Haag. In die stad kwam hij in aanraking met de schilders van de Haagse School. Hij schilderde in deze tijd vooral exercities van de cavalerie en kreeg al snel bekendheid als specialist in het schilderen van paarden. Hendrik Willem Mesdag huurde hem in 1881 in om de paarden op zijn beroemde *Panorama op Scheveningen* te schilderen. Aangetrokken door het artistieke leven in Amsterdam verruilde Breitner in 1886 de hofstad voor de hoofdstad. Paarden bleven een belangrijk thema voor Breitner, maar in plaats van cavaleriepaarden schilderde hij nu werkpaarden die voor karren en trams gespannen waren. Daarnaast inspireerde het grootstedelijke leven hem. Om zijn indrukken hiervan vast te leggen, trok hij de stad in met een schetsboek of de Kodakcamera die hij rond 1890 aanschafte. De schetsen en foto's die hij maakte, gebruikte hij als voorstudies voor zijn schilderijen. Zo bracht hij de moderniserende stad in beeld, die in deze tijd voortdurend veranderde en vol leven was.

In het Amsterdam van de jaren 1880 vond Breitner als vooruitstrevend kunstenaar aansluiting bij de Tachtigers. Zijn schilderijstijl paste binnen de kunstopvattingen van deze beweging van dichters en schrijvers die de poëzie en de roman vernieuwden, onder wie Willem Kloos, Lodewijk van Deyssel, Frederik van Eeden, Albert Verwey en Hélène Swarth. In 1885 richtten de Tachtigers het tijdschrift *De Nieuwe Gids* op, dat diende als spreekbuis van deze jonge avant-gardisten om hun nieuwe ideeën over de kunsten te ontvouwen. Individualisme van de kunstenaar en esthetiek van het kunstwerk

stonden centraal. Kunst moest geen hoger doel dienen, maar kunst moest om de kunst zelf gaan – *l'art pour l'art*. De Tachtigers waren kunstenaars in de moderne zin van het woord – niet langer werkend volgens academische regels, maar eerder bohemiens, die los stonden van de burgerlijke samenleving.

Tot de beweging van Tachtig behoorden naast dichters en schrijvers ook beeldende kunstenaars, zoals de schilders Isaac Israëls en Willem Witsen. De Amsterdamse impressionisten – zoals ze later genoemd werden – schilderden met een losse toets, voortbouwend op de stijl waarin de schilders van de Haagse School eerder werkten. Zij onderscheidden zich echter van hun voorgangers door onderwerpen uit het eigentijdse en stedelijke leven te verbeelden, in lijn met de Franse impressionisten in Parijs. In hun schilderijen wilden zij de ‘stemmingen’ van de stad vangen. Tegen deze achtergrond ontwikkelde Breitner een geheel eigen stijl.

Katten in de negentiende eeuw

In de kringen van de avant-garde in de late negentiende eeuw golden eigen normen en waarden. Het is geen toeval dat juist hier de waardering groeide voor wat een eeuw later het meest geliefde huisdier zou worden: de kat. Tot die tijd werden katten vooral beschouwd als beesten die hooguit nuttig waren als muizenvangers. Ze werden gezien als kleine roofdieren, vals en gemeen, die de straten onveilig maakten, ziektes overbrachten en met hun gejamk mensen uit hun slaap hielden. Daarnaast werden katten van oudsher geassocieerd met hekserij en losbandigheid. Zo draagt de kat in het werk van Jan Steen altijd bij aan de ordeloosheid van zijn huishoudens. Tot in de negentiende eeuw was katknuppelen op de kermis een bron van vermaak en in Breitners tijd liepen er nog altijd kattenmeppers door de stad, die de pelzen van hun jachtbuit voor goed geld verkochten. Bovendien werd er in tijden van voedselschaarste ook gehandeld in kattenvlees, dat vijf tot tien cent per romp opbracht.

In de loop van de negentiende eeuw veranderde het imago van de kat. In Engeland en Frankrijk werd in burgerlijke kringen steeds vaker voor de gezelligheid een poes in huis genomen. Niet veel later drong deze mode ook door in Nederland. De vreedzaam spinnende poes op schoot of bij de haard

werd een symbool voor huiselijk geluk. Mensen raakten gehecht aan hun aalbare metgezel en af en toe verschenen er zelfs advertenties in kranten om weglopers terug te vinden. Katten begonnen langzamerhand de hond in te halen als het meest geliefde huisdier. Trots werden met zorg gefokte raskatten getoond tijdens kattentoonstellingen, waarvan de eerste in 1871 georganiseerd werd in het Londense Crystal Palace. Het spektakel werd uitvoerig besproken in Nederlandse kranten en vond in 1890 navolging in Nederland in het Paleis voor Volksvlijt in Amsterdam.

Terwijl de bourgeoisie verknocht raakte aan de kat, waardeerden kunstenaars het dier om heel andere redenen. De Parijse avant-garde van de negentiende eeuw had de kat al vroeg omarmd, vooral als metafoor voor verleidelijke, maar verraderlijke vrouwen. In het gedicht 'Le chat', in de gedichtenbundel *Les fleurs du mal* uit 1857, ziet Charles Baudelaire in een kat zijn eigen vriendin: niet alleen vanwege haar elegante souplesse, maar ook door de geur van gevaar. Ook op het beroemde schilderij *Olympia* (1863) van Eduard Manet verwijst een zwarte kat naar de vrouwelijke dreiging van verleiding. In combinatie met de pantoffels aan haar voeten laat Manet zien dat de afgebeelde vrouw een elegante prostituee is. Breitner zag dit werk toen hij Parijs bezocht in 1884 en was zo onder de indruk dat hij een reproductie ervan ophing in zijn atelier. In de roman *En ménage* (1881) van Joris-Karl Huysmans, die Breitner ongetwijfeld heeft gelezen, zegt een kunstschilder tegen zijn kat dat net als bij katten ook bij mensen het officiële huwelijk onzinnig is. Katten hoorden bij het moderne stadsleven, dat voor kunstenaars in Parijs, en later ook voor de Amsterdamse Tachtigers, een geliefd thema was. Later, in de jaren 1880, kregen de impressionisten meer aandacht voor de zachtere kant van de kat. Manet en vooral Pierre-Auguste Renoir beeldden het huisdier af als geliefd gezinslid.

Katten en de Tachtigers

Ook in de Nederlandse kunsten drong de kat als thema door. Zo specialiseerde de succesvolle schilderes Henriëtte Ronner-Knip zich vanaf de jaren 1870 in het schilderen van katten, nadat ze eerder honden had laten figureren in haar werk. Zij portretteerde de schattige en wollige poezen van de bourgeoisie in weelderige interieurs. Voor de autonome kunstenaars van

Tachtig waren het echter andere eigenschappen van katten waarmee zij zich identificeerden. Het waren niet alleen schattige en aaibare metgezellen, maar ook eigenzinnige en solitaire nachtdieren. Daarmee sloot de kat aan bij het ideaalbeeld van de bohemien: ontheemd en ronddolend over de straten, geboren voor een ongelukkig leven. Veel Tachtigers hadden zelf katten, zoals Willem Kloos en Frederik van Eeden (met de klinkende namen Hazebas en Malmijntje). Soms lieten schrijvers zich ook portretteren met kat op schoot, zoals Arnold Aletrino op het schilderij van Jan Veth (2) en dichteres Lucie Broedelet, die dol op poezen was, op een foto van Willem Witsen (3). Maar ook lieten zij zich in hun werk inspireren door katten. Zo figureerden de poezen Pieteloet van Aletrino en Imperia van Louis Couperus herhaaldelijk in hun verhalen en brieven. De kat van H el ne Swarth staat centraal in haar gedicht 'Poesjes droom' (1887) in *De Nieuwe Gids*. Haar poes ligt spinnend op het haardkleed voor het vuur en droomt over het vangen van vogeltjes en

2. Jan Veth, Arnold Aletrino, 1885 (links)

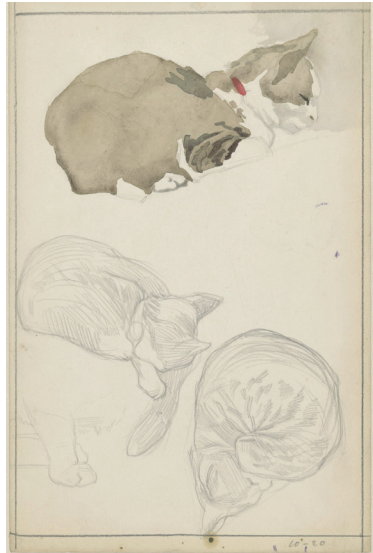
3. Willem Witsen, Lucie Broedelet, 1897 (rechts)

muizen. De treurige boodschap luidt dat de poes uiteindelijk ook zelf voor de aardse vergankelijkheid haar kopje moet buigen.

Maar terwijl de poes van Swarth na haar dood tenminste nog in de kattenhemel zal komen, eindigt het verhaal dat Jac. van Looy twee jaar later in hetzelfde blad publiceerde een stuk minder opgewekt. 'De dood van mijn poes' heeft een sterk autobiografisch karakter. Van Looy maakt zich zorgen om zijn poes, 'de Bohémienne', die midden in de winter is weggelopen. Hij zoekt haar al dagenlang en is bang dat ze doodvriest of door jongens met een katapult wordt gedood om haar huid te verkopen. Wanneer hij zijn poes eindelijk terugvindt, tilt hij haar op: 'Zacht voelde ik mijn hand gaan over 't vel van mijn beestje, en toen is stil een groot leed komen opzwellen naar mijn oogen'. Zijn liefdevolle verzorging mag niet baten en enkele dagen later sterft ze. Van Looy legt haar op een stoel en besluit zijn verhaal: 'En op mijn veldstoeltje heb ik mij over haar gezet toen, en ik ben haar aan gaan zitten kijken zoo ze daar lag, wel wat weggezakt in het kussen, maar niet zoo klein meer als straks, zóo ze daar lag, mij aankijkend met het oog open en vol verwijt, uit het witte getreur van het armelui's lijkenlinnen.' De sterfscène van de poes van Van Looy doet denken aan het tragische slot van Henry Murgers populaire roman *Scènes de la vie de bohème* (1851), waarin de vrouwelijke hoofdpersoon sterft aan tuberculose. Het is vermoedelijk dezelfde poes die van Looy in hetzelfde jaar heeft afgebeeld op zijn schilderij *Dode poes* (8). Katten bleven een rol spelen in zijn werk, net als bij Witsen en Veth (4, 5 en 6).

Katten in Breitners werk

Vaker nog dan bij andere Tachtigers speelde de kat een rol in het werk van Breitner. Al vroeg – zij het slechts eenmaal – verhief hij het dier tot centraal onderwerp van een schilderij. Op het werk *Dame met kat* (1883) speelt een vrouw met de zwarte poes die op haar schoot zit (7). Wellicht was Breitner op zijn onderwerp gekomen door het lezen van Franse schrijvers zoals Baudelaire en Huysmans. Twee jaar later schilderde Breitner een zelfportret waarbij op de muur achter hem prominent een tekening van een kat is te zien (1). Deze bewuste keuze toont niet alleen dat de kat voor Breitner een belangrijk onderwerp vormde, maar ook dat hij er zich persoonlijk mee

associeerde. Het onrustige en ongelukkige leven van de kat moet hem hebben aangesproken. Breitner stond zelf bekend als een bohemien, die leefde buiten burgerlijke conventies en die zichzelf zag als ongeluksvogel.

Hoewel dit de enige van zijn schilderijen zijn waarop katten figureren, komen ze met grote regelmaat voor op zijn tekeningen en foto's. De katten in zijn schetsboekjes kwam hij ongetwijfeld tegen tijdens zijn vele tochten door de stad. Zij staan vaak tussen pagina's met andere studies van de stad. In zijn Haagse tekeningen zijn de katten met zachte lijnen getekend. Later, in zijn Amsterdamse jaren, versimpelden zij tot lossere schetsen. Vanaf 1890 kwamen katten ook voor op zijn foto's, waaronder de katten die hij zelf in huis had. Soms staan ze per toeval op studiefoto's voor schilderijen. Zo ligt een cyperse poes opgerold op de vloer onder de sofa waar zijn model

4. Willem Witsen, Lola, ca. 1884 - 1887 (links)

5. Jan Veth, Liggende kat, ongedateerd (rechts)

6. Jac. van Looy, Witte poes in een open raam, ca. 1895 (rechterpagina)

Geesje Kwak in kimono op ligt (33 en 34). Andere keren zijn de katten juist doelbewust gefotografeerd. Marie Jordan, model en later echtgenote van Breitner, poseert bijvoorbeeld met een cyperse kat – waarschijnlijk dezelfde – op schoot (35 en 36).

Maar het is vooral de witte kat, die Breitner in zijn atelier op het Prinseneiland nam toen hij dit in 1898 betrok, die hij vaak heeft gefotografeerd. De foto's hebben veel weg van portretten, waarbij de kat – wellicht geroepen – in de richting van de lens kijkt (38). Op een foto uit diezelfde tijd houdt Marie waarschijnlijk dezelfde kat in haar armen (42). De kat lijkt te slapen, of is dat schijn? Breitner legde zijn kat ook vast, liggend op een kleedje op een stoel. Hij deed dat vanuit meerdere standpunten, alsof hij er zeker van wilde zijn dat dit beeld goed bewaard zou blijven (39, 40 en 41). De stoel is tijdens de sessie verschoven zonder dat de kat zich verroerde. Ook de verstijfde houding doet vermoeden dat de kat niet meer leeft. Marie Jordan noteerde met opvallende nauwgezetheid dat deze kat geboren was op 12 oktober 1898 en gestorven op 11 april 1904. Dat stemt overeen met de datering van het pas ingelijste schilderij op de achtergrond, *Doorbraak voor Maison de la Bourse* (1903). Deze afdruk bevindt zich nu in het Kattenkabinet in Amsterdam.

Deze foto is te beschouwen als een pendant van Van Looy's tragische verhaal en schilderij. Ze zijn daarmee ook de vroegst bekende voorbeelden van post-mortemfotografie van huisdieren in Nederland. Maar bovenal zijn deze fotografische herinneringen een bevestiging van Breitners liefde voor katten. Ze laten zien dat katten in het leven van de kinderloze Breitner en Marie Jordan een belangrijke rol speelden.